

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Розкрито сутність фінансових рішень домогосподарств та чинники, які впливають на їх прийняття. Досліджено вплив нестабільної національної економіки на зміну таких рішень. Зазначено, що в умовах нестабільного ринкового середовища незмінними залишаються два види фінансових рішень – рішення, пов'язані з формуванням дохідної частини бюджету домогосподарств, та рішення, пов'язані з використанням грошових коштів на споживання. Оскільки процес прийняття фінансових рішень супроводжується економічними ризиками, обґрунтовано необхідність ефективного управління ними шляхом встановлення причин їх виникнення, рівня збитків та превентивних напрямів мінімізації. Акцентовано увагу на правильному виборі моделі фінансової поведінки домогосподарств, що сприятиме зміцненню їх фінансової безпеки, забезпеченню соціального добробуту і реалізації суспільних інтересів.

Ключові слова: *фінансові рішення домогосподарств, чинники впливу, економічна нестабільність, грошові доходи, споживчі витрати, заощадження, економічні ризики домогосподарств.*

JEL: D14, D19, G01

Постановка проблеми. Домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку національної економіки, забезпечуючи процес виробництва трудовими, грошовими, інвестиційними ресурсами, створюючи попит на товари і послуги. Особливо їх роль зростає в умовах економічної нестабільності, коли раціональність фінансових рішень впливає на стійкість фінансової системи; визначає порядок планування сімейного бюджету, напрями розподілу доходів та їх використання, формування заощаджень та їх інвестиційне спрямування, вибір відповідних форм і фінансових інструментів нагромадження коштів.

Фінансові рішення впливають на формування домогосподарств, забезпечують їх стабільний розвиток у довгостроковому та короткостроковому періодах. Саме через прийняття фінансових рішень реалізуються суспільні інтереси та пріоритети. Правильне прийняття фінансових рішень домогосподарствами дає змогу уникати фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій, здатне підвищувати добробут за рахунок розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат.

Проте функціонування домашніх господарств відбувається в умовах економічної нестабільності та невизначеності динаміки розвитку держави. Відповідно, в процесі прийняття фінансових рішень щодо формування бюджету та його використання домогосподарства повинні враховувати різноманітні варіанти розвитку подій в економічній та фінансовій сфері, сценарне прогнозування наслідків змін бюджетної, грошово-кредитної, фіскальної та соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науковій літературі проблемам прийняття фінансових рішень домогосподарств приділяється велика увага. Зокрема, зазначені питання знайшли відображення у працях С. Білозерова, В. Глухова (розглядають прийняття різних фінансових рішень стосовно формування і розподілу бюджету домашнього господарства) [1; 2], В. Ковальова (виділяє економічні рішення домашніх господарств і фактори, які на них впливають) [3], В. Соловйова (встановлює взаємозв'язок фінансових рішень домогосподарств з фінансовими ризиками) [4].

На сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження в сфері прийняття фінансових рішень домогосподарств в умовах перманентності розвитку кризових явищ, тому активізація наукових зусиль, спрямованих на дослідження згаданих питань, є актуальною.

Метою статті є з'ясувати суть та виокремити види фінансових рішень домогосподарств, а також особливості їх прийняття в умовах нестабільної національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Як і будь-яка економічна одиниця, домогосподарства для забезпечення належного існування, а також підвищення рівня добробуту своїх членів приймають численні фінансові рішення.

Фінансові рішення домашніх господарств – це вибір дій одного або декількох членів домогосподарства з приводу формування та раціонального використання фінансових ресурсів, що знаходяться в їх розпорядженні, для досягнення економічних і соціальних цілей.

Фінансові рішення домашніх господарств залежать від багатьох чинників, серед яких основними є такі: 1) рівень доходів домашнього господарства; 2) тактичні і стратегічні цілі фінансової поведінки; 3) схильність до ризику членів домашнього господарства; 4) умови зовнішнього середовища, у якій діє домашнє господарство, а саме:

- законодавче регулювання доходів і видатків, система оподаткування та соціального забезпечення,
- рівень розвитку національної економіки,
- відносини в колективі, у якому працюють члени домашнього господарства,
- участь домогосподарств у суспільних і політичних організаціях.

Загалом фінансові рішення, які приймають домогосподарства, можна поділити на такі основні групи: рішення з приводу формування структури і величини джерел доходів (або активів); рішення, пов'язані з використанням грошових коштів сім'ї; рішення щодо здійснення заощаджень фінансів; рішення з приводу залучення додаткових коштів (наприклад, споживчі чи іпотечні кредити, позики на підприємстві, приватні трансферти тощо) (рис. 1).

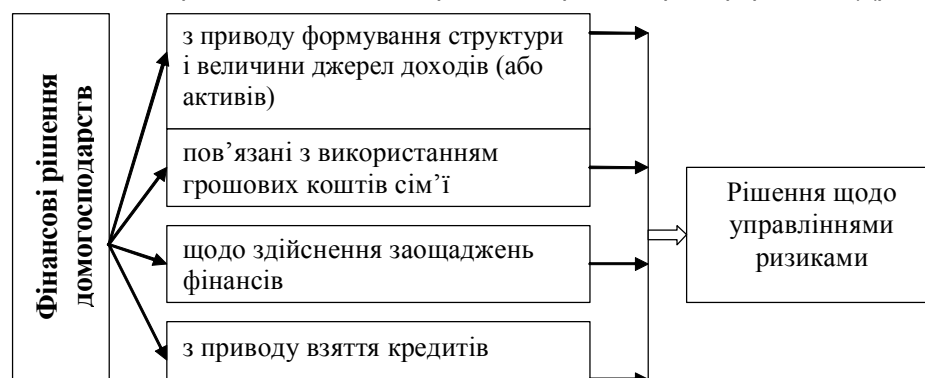

Рис. 1. Види фінансових рішень домогосподарств

Примітка. Побудовано автором.

Рішення, пов'язані з формуванням дохідної частини бюджету домогосподарств – це рішення щодо формування таких джерел, як заробітна плата, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції, вироблених товарів та послуг, доходи від власності, соціальні допомоги з державного бюджету та ін.

Важливий вплив на майбутні доходи чинять також рішення домогосподарств, пов'язані з формуванням фонду робочого часу (визначення працюючих членів домашнього господарства, місця їх роботи, можливості працювати на принципах самозайнятості) та управлінням власністю (як правило, домогосподарство здійснює свою господарську діяльність, уже володіючи певним накопиченим раніше багатством, до складу якого входять: активи, створені за рахунок заощаджень і які приносять дохід; майно, яке не приносить процентний дохід; успадковане майно).

Прийняття рішень домогосподарствами щодо використання власних доходів спрямовані на оптимальний розподіл грошових коштів, а саме на:

- покриття поточних витрат, тобто придбання продовольчих і непродовольчих товарів, що використовуються упродовж нетривалого періоду часу (продукти харчування, одяг, взуття тощо), а також оплату за періодично споживані послуги;
- капітальні витрати, тобто придбання непродовольчих товарів, що використовуються упродовж тривалого періоду часу (житло, транспортні засоби, земельні ділянки, меблі);
- оплату соціальних послуг (освіту, лікування, відпочинок, туристичну подорож тощо).

Домогосподарства самостійно визначають, яку частину доходів спрямовувати на матеріальні, а яку на соціальні потреби.

В умовах економічної нестабільності, яка виявляється у зменшенні реальних доходів, знеціненні фінансових ресурсів, зростанні інфляції, збільшенні безробіття тощо, можуть відбуватися зміни у виділенні тих чи інших видів фінансових рішень домогосподарств. Незмінними залишаються два види фінансових рішень: рішення, пов'язані з формуванням дохідної частини бюджету домогосподарства та рішення, пов'язані з використанням грошових коштів на споживання [5, с. 111]. Ці два види фінансових рішень завжди є вагомими, оскільки домашньому господарству необхідно отримувати кошти для формування свого бюджету, а також розподіляти частину цих засобів (або все) на споживання. Однак у період фінансової кризи виникає нестача грошових ресурсів для формування бюджету, це пов'язано зі скороченням або невиплатою заробітних плат, втратою роботи, невиплатою або скороченням соціальних трансфертів населенню з боку держави (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат в Україні за 2005–2013 рр., млн. грн.

№ з/п	Показники	Роки								
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Невиплачена заробітна плата	960,3	806,4	668,7	1188,7	1473,3	1218,1	977,4	893,7	808,2
2.	Невиплачені соціальні виплати, з них:	55,0	53,0	18,0	32,0	35,0	22,0	16,0	17,0	14,0
2.1	грошове забезпечення військовослужбовців;	26,0	20,0	1,0	2,0	–	–	–	–	–

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2.2	допомога за рахунок коштів соціального страхування;	11,0	7,0	7,0	21,0	27,0	22,0	16,0	17,0	14,0
2.3	допомога потерпілим на виробництві;	18,0	16,0	10,0	9,0	8,0	–	–	–	–
2.4	окремі види соціальної допомоги.	–	10,0	–	–	–	–	–	–	–
3.	Заборгованість населенню, всього	1015,3	859,4	686,7	1220,7	1508,3	1240,1	993,4	910,7	822,2

Примітка. Складено автором на основі [6].

Що ж стосується споживання, то в цей період зростання цін впливає на товари продовольчого і непродовольчого характеру. Це призводить до збільшення суми споживчих грошових витрат домогосподарств (рис. 2).

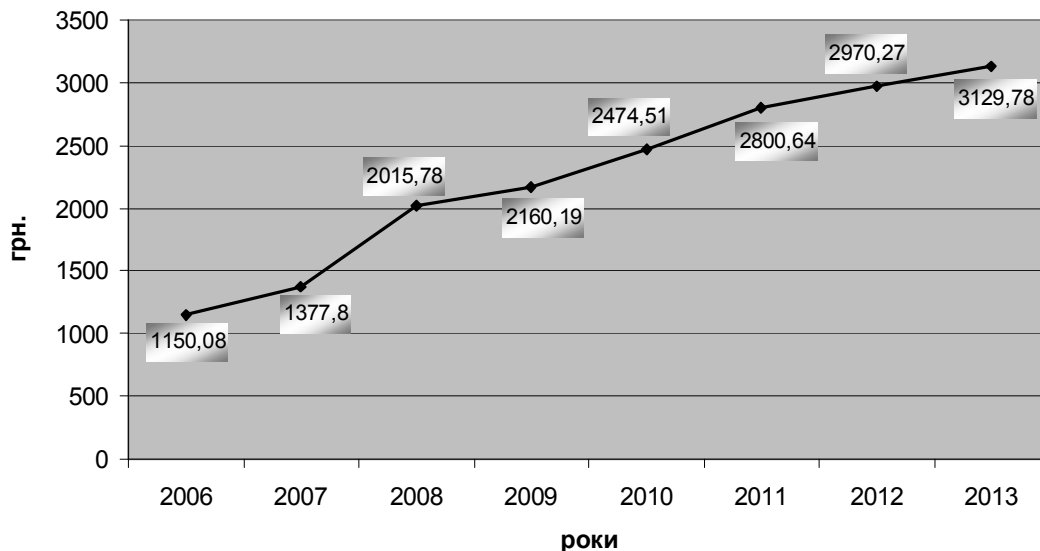

Рис. 2. Динаміка споживчих грошових витрат домогосподарств (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство) за 2006–2013 рр.

Примітка. Побудовано автором на основі [6].

Прийняття фінансових рішень домогосподарств щодо формування та витрачання бюджету залежить від економічної освіти, надходження постійних доходів, навичок або техніки ведення доходів і витрат сімейного бюджету, досвіду оцінки фінансових можливостей сімейного домогосподарства. Важливим є прийняття рішення домогосподарством про формування резервного фонду через стабільні накопичення. Із згаданого фонду можна фінансувати видатки на здійснення ремонту, проведення відпустки за кордоном, купівлю меблів, побутової техніки, організацію сімейних свят тощо. Водночас створювані домогосподарством резерви мають бути високоліквідними.

Безумовно, найбільш ліквідним резервом є готівкові гроші, які можуть зберігатися вдома або ж на депозиті у банківській установі. Для уникнення ризику втрат через коливання курсів, резерви варто зберігати у різних валютах. Крім того, до резервів

відносять і невеликі вироби з дорогоцінних металів, які за необхідності можуть бути реалізовані і перетворені в готівку.

З метою успішного прийняття фінансових рішень домогосподарством необхідно аналізувати сімейні доходи і витрати шляхом ведення протягом місяця їх обліку. В кінці місяця варто підвести підсумки. Якщо витрати перевищують над доходами, слід звернути увагу на ті статті витрат, які можливо скоротити, уникати незапланованих покупок, здійснювати пошук джерел додаткових доходів.

Для більш ґрунтовного аналізу витрат доцільно їх підсумовувати за окремими статтями (наприклад, харчування, одяг, житлово-комунальні послуги, послуги побутового обслуговування та інші). Якщо витрати на певну статтю бюджету домогосподарства займають значну питому вагу, то таку статтю витрат необхідно розглядати детальніше і в міру можливості скорочувати ті чи інші надлишкові витрати.

На точність розрахунку витрат домашніх господарств впливає зміна індексу споживчих цін, який визначається статистичними органами для певних груп товарів масового споживання. Негативний індекс споживчих цін є свідченням стійкого економічного зростання, високої купівельної спроможності населення, доступності кредитів для більшості позичальників та низької схильності населення до заощаджень.

Домогосподарство, приймаючи рішення про заощадження, вирішує, в якому вигляді доцільніше зберігати кошти, а саме: на депозиті в банківських установах та отримувати проценти, вкладати частину заощаджень в цінні папери, або ж в який-небудь бізнес, дорогоцінні метали тощо.

В процесі зберігання коштів у банківських установах необхідно враховувати депозитний ризик. Депозитний ризик – можливість повного чи часткового неповернення вкладів або затримка їхнього повернення через імовірне банкрутство банку. Зниження депозитного ризику можна забезпечити шляхом страхування депозитних вкладів, а також диверсифікацією депозитного портфеля домогосподарства, незважаючи на те, що роздрібнення вкладів населення створює певні незручності для вкладників. При цьому прийняття рішення про банківські вклади супроводжується низкою проблем у цій сфері, зокрема обмеженим доступом до інформації про поточний фінансовий стан банків.

Серед інших форм заощаджень домогосподарств є банківські метали. Позитивом згаданої форми заощаджень є зростання її вартості, відтак – отримання прибутку у майбутньому. Ця форма заощаджень має і певні недоліки. Так, банківські метали продаються тільки у формі злитків, які не кожне середнє українське домогосподарство може дозволити собі придбати. До того ж злитки металів не мають високої ліквідності.

Вибираючи конкретну форму заощаджень, потрібно враховувати також інфляційні тенденції й те, що реальна вартість грошей може змінюватись. Крім того, основними чинниками, що впливають на оцінку активності домогосподарств в Україні, є такі:

1. Очікування домогосподарств щодо динаміки цін і кількості товарів на ринку [7, с. 360].
2. Очікування домогосподарств щодо змін у поточному доході та загальному фінансовому становищі у майбутньому [7, с. 360].
3. Рівень заборгованості.
4. Зміни в оподаткуванні.
5. Розвинутість фінансового ринку.
6. Довіра до фінансових інститутів і надійність інструментів інвестування.
7. Коливання відсоткових ставок.
8. Демографічні чинники (вікова група, рівень освіченості громадян, сектор зайнятості) тощо.

Незважаючи на нестабільність національної економіки, домогосподарства намагаються раціонально приймати фінансові рішення щодо споживання і заощадження. Складаючи поточні плани щодо розподілу та використання наявного доходу, вони враховують можливість накопичення грошових коштів або зводять їх до мінімуму. Відтак, у період кризи схильність до заощадження у домогосподарств збільшується (рис. 3). Так, впродовж 2005–2008 рр. питома вага заощаджень у доходах населення зменшилася наполовину і становила 6,2%. Надалі фінансова криза призвела до скорочення споживання і збільшення заощаджень. Як наслідок, у 2010 р. частка заощаджень у доходах досягла максимального значення за весь досліджуваний період – 14,7%. Вже з 2010 р. питома вага заощаджень населення знову зменшилась і склала у 2013 р. 8,7%.

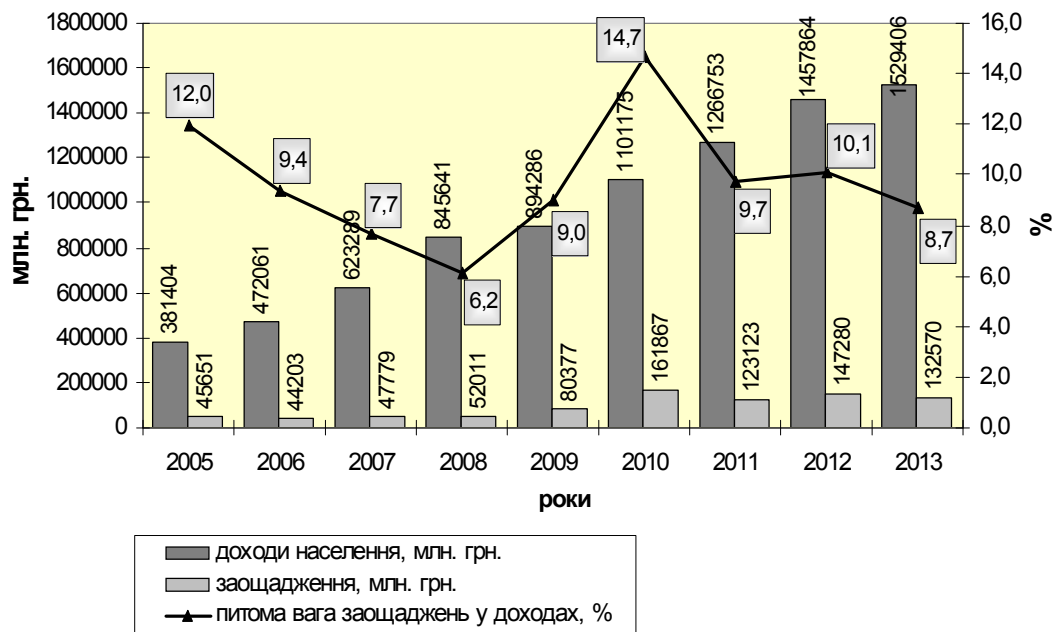

Рис. 3. Динаміка доходів та заощаджень домогосподарств за 2005–2013 рр.

Примітка. Побудовано автором на основі [8].

Водночас, у період економічної нестабільності недовіра до банківської системи змушує домогосподарства забирати свої депозити, а вільні грошові кошти зберігати вдома і не в національній, а в іноземній валюті, оскільки під час кризи вони знецінюються.

Приймаючи рішення про залучення кредитів на коротко- та довгостроковий період, домогосподарства враховують додаткові витрати, пов'язані з виплатою відсотків за кредитом і суми основного боргу. Так, домогосподарства можуть брати споживчий кредит (на придбання побутової техніки, меблів та інших непродовольчих товарів), а також іпотечний кредит (на покупку квартири та іншої нерухомості). Водночас рішення, пов'язані придбанням дорогих товарів і товарів тривалого користування за рахунок позикових коштів, зводяться в період кризи до мінімуму, що зумовлено такими причинами:

- зменшенням доходів, яке веде до неможливості виплачувати основну суму боргу і відсотки за кредитом;
- погіршенням фінансового стану банківської системи, що ускладнює надання кредитних ресурсів.

Всі види фінансових рішень домашнього господарства тісно взаємопов'язані між собою. Так, вибір інструментів заощаджень залежить від того, як домогосподарство визначає свої пріоритети у поточному споживанні та заощадженні, індивідуальних переваг. Одні домашні господарства можуть віддати перевагу поточному споживанню, інші, навпаки, зберіганню. Окрім того, прийняття рішення про різні форми заощаджень залежить від рівня економічного та фінансового ризику.

Домашні господарства, приймаючи ті чи інші фінансові рішення, повинні враховувати необхідність попередження (зниження рівня) різноманітних ризиків. Зокрема, до таких ризиків належать: ризик втрати вкладених грошей, ризик відсутності прибутку, ризик неможливості повернути кредит тощо. Тому домогосподарства повинні ефективно управляти ними, встановивши причини їх виникнення, рівень збитків та превентивні напрями мінімізації. Зокрема, основними етапами управління ризиками є такі [9; 10; 11]:

- виявлення джерел виникнення ризиків та основних факторів, що можуть вплинути на зміну фінансового стану домогосподарства;
- визначення максимально допустимої межі ризику;
- розрахунок ймовірних втрат від настання ризиків;
- розроблення системи антикризових заходів (превентивних, обмежуючих, компенсуючих);
- розрахунок економічної ефективності різних варіантів антикризових заходів та прийняття рішення про їх реалізацію у практичній діяльності домашнього господарства.

Таким чином, в умовах нестабільного ринкового середовища домогосподарства повинні досить зважено підходити до прийняття фінансових рішень для того, щоб попередити та нейтралізувати ризики задля забезпечення соціального добробуту своїх членів.

Висновки. Вищевикладене свідчить про те, що домогосподарства відіграють вагомую роль у суспільному відтворенні, оскільки вони приймають важливі фінансові рішення стосовно забезпечення ресурсами безперервності процесу відтворення робочої сили та інвестиційного розвитку національної економіки, а саме: щодо планування джерел надходжень та напрямів використання особистого бюджету на певному етапі життєвого циклу. Необхідність раціонального прийняття згаданих рішень домашніми господарствами щодо вибору моделі поведінки та ефективного управління фінансовими ресурсами обумовлена зміцненням їх фінансової безпеки, реалізацією суспільних інтересів та пріоритетів, особливо в умовах економічної нестабільності держави. Саме остання позначається на фінансових рішеннях домогосподарств, внаслідок якої можуть змінюватися не тільки їх види, а й відбуватися зміни в прийнятті конкретного виду фінансового рішення з урахуванням додаткових факторів впливу кризи.

Економічна політика держави має бути виваженою, стабільною, спрямованою на вибір пріоритетних напрямів розвитку суспільства з метою задоволення сучасних потреб домогосподарств, збільшення їх добробуту і підвищення фінансового статусу.

Література

1. Белозеров С. А. *Финансы домашнего хозяйства: инвестиционный аспект* / С. А. Белозеров. – С-Пб : Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2006. – 194 с.
2. Глухов В. *Финансы домашних хозяйств: структура и управление* / В. Глухов // *Проблемы теории и практики управления*. – 2010. – № 1. – С. 81–89.
3. *Финансы : учебник* / под. ред. В. В. Ковалева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 640 с.

4. Соловьев В. И. Финансы предприятий и домашних хозяйств : учеб. пособ. / В. И. Соловьев. – М., 2006. – 157 с.
5. Ворошило В. В. Финансовые решения домохозяйств в условиях мирового финансового кризиса / В. В. Ворошило // Экономика и управление. – 2008. – № 5. – С. 107–111.
6. Соціальні індикатори рівня життя населення України за 2005–2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
7. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
8. Доходи та витрати населення України за 2005–2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
9. Артım-Дрогомирецька З. Економічний ризик : навч.-метод. посібник / З. Артım-Дрогомирецька, М. Неґрей. – Львів : Магнолія 2006, 2013. – 320 с.
10. Ілляшенко С. М. Економічний ризик / С. М. Ілляшенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
11. Лук'янова В. В. Економічний ризик / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.

References

1. Belozеров S. A. (2006). *Finansy domashneho khoziaistva: investitsionnyi aspect [Household Finance: Investment aspect]*. Saint Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterbuzkoho Universyteta [in Russian].
2. Hlukhov V. (2010). *Finansy domashnikh khoziaistv: struktura i upravlenie [Household finance: structure and management]*. *Problemy teorii i prakiki upravleniia - Problems of theory and practice of management*, 1, 81–89 [in Russian].
3. Kovaleva V. V. (Eds.). (2006). *Finansy [Finance]* (2nd ed., rev.). Moscow: TK Velby, Izdatelstvo Prospekt [in Russian].
4. Soloviev V. I. (2006). *Finansy predpriatii i domashnikh khoziaistv [The Finance of Enterprises and Households]*. Moscow [in Russian].
5. Voroshilo V. V. (2008). *Finansovye resheniia domokhoziaistv v uslobiiakh mirovoho finansovoho krizisa [Financial decisions of households in conditions of the global financial crisis]*. *Ekonomika i upravleniie – Economy and management*, 5, 107–111 [in Russian].
6. Sotsialni indykatory rivnia zhyttia naseleennia Ukrainy za 2005–2013 roky [Social indicators of living standards of population of Ukraine for the years 2005–2013]. (n.d.). [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Yurii S. I., Fedosov V. M. (Eds.). (2008). *Finansy [The Finance]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
8. Dokhody ta vytraty naseleennia Ukrainy za 2005–2013 roky [Income and costs of the population of Ukraine for the years 2005–2013]. (n.d.). [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Artım-Drohomyretska Z., Nehrei M. (2013). *Ekonomichnyi ryzyk [Economic Risk]*. Lviv: Mahnoliia 2006 [in Ukrainian].
10. Illiashenko S. M. (2004). *Ekonomichnyi ryzyk [Economic Risk]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
11. Lukianova V. V. (2007). *Ekonomichnyi ryzyk [Economic Risk]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 23 грудня 2014 р.